

21. Спиноза Б. Избранные произведения : в 2-х т. / Б. Спиноза. – М. : Госполитиздат, 1957. – Т. 2. – 726 с.
22. Юм Д. Сочинения : в 2-х т. / Д. Юм. – 2-е изд. – М. : Мысль, 1996. – Том 1. – 736 с. – (Философское наследие).

Складановська М.Г.

УДК 130.2 + 304.44

РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНИХ ПОТРЕБ В ПРОЦЕСІ ІНКУЛЬТУРАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Під інкультурацією ми звичайно розуміємо процес засвоєння індивідом цінностей, норм, звичаїв, традицій, освоєння того культурного простору, в якому він живе. Форми, засоби і механізми прилучення індивіда до культури різноманітні: це й родинне виховання, й навчання, спілкування з представниками своєї культури та інших культур, самоосвіта, особистісне самовдосконалення, вплив засобів масової інформації, соціальних інститутів, соціокультурних акцій і програм на свідомість і внутрішній емоційно-почуттєвий світ особистості, її ціннісні орієнтації. Опанування духовної культури сучасною молоддю людиною – одна з найважливіших проблем нашого суспільного життя. Зусилля культурної, освітянської спільноти мають бути спрямовані на дослідження умов і чинників ефективності її розв'язання та їх запровадження в соціокультурну практику.

Мета даної статті – проаналізувати значення розвитку естетичних потреб особистості в процесі екологічної інкультурації сучасного студента.

Під терміном «екологічна інкультурація» ми розуміємо процес засвоєння індивідом естетичних цінностей, опанування екокультурних норм поведінки й ставлення до природи, як зовнішньої, так і своєї внутрішньої. Це процес саморозвитку і самовдосконалення в напрямку формування екологічної свідомості, екологічного мислення, естетичного сприйняття природного світу, розвитку власної креативності. Результат цього процесу – особистість зі сформованою екологічною культурою, розвиненими естетичними потребами, здатна до творчого процесу зародження нових ідей, екокультурних норм і ціннісних орієнтацій. Естетичні потреби людини задовольняються насамперед при сприйнятті краси незайманої природи, її осмисленні, роздумів на вічні теми: місце людини в світі природи, усвідомлення зв'язків людини і природи, її впливу на особистість, відношення людини до світу; прагнення відтворити красу в оточуючому середовищі.

Естетичне сприйняття природного середовища формує чуттєво-емоційний образ світу, зв'язаний з піднесеним почуттям краси, гармонії, відповідності побаченого ідеалу, який може існувати у свідомості людини або бути ще неусвідомленим і зберігатися у пам'яті з дитинства або на рівні архетипів колективного несвідомого. Естетичне сприйняття природи – це не тільки сприйнятливості до краси і виразності природних об'єктів, але й разом з тим здатність усвідомити їх цінність, унікальність. Формуванню цих якостей особистості сприяє спілкування з живою природою і мистецтвом. Саме за допомогою мистецтва, поглиблення власного досвіду духовного спілкування з природою і творчої діяльності ми можемо сподіватися на розвиток сенсорної культури особистості і розкриття в особистості студента творця, митця і захисника природи, її цінності. Отже, естетичний образ залежить від спрямованості особистості, її системи цінностей і світоспоглядання, емоційно-психологічного стану та естетичного смаку. А естетичні смаки формуються під впливом культурного середовища, установок референтної групи та власної активності: прагнення до пізнання нового, самовдосконалення, інтенцій розвитку мислення, роздумів, рефлексії.

Найчастіше людина не диференціює природні об'єкти і своє ставлення до них, а отже переживає їх, а не аналізує за допомогою логіки [1, с.68]. Звідси ми можемо зробити висновок: емоційний вплив на молоду людину естетичного сприйняття природи і спілкування з нею є першою сходинкою в цілеспрямованому процесі формування екологічної культури особистості студента, а без естетичної культури природоохоронні заходи будуть малоефективними.

Зв'язок естетичного і морального аспектів має великі потенційні можливості в процесі виховання і формування особистості. Ще в античному світі існував термін «калогатія», який об'єднував поняття прекрасного і морального. Це є характерним для синкретичного давньогрецького світосприйняття, але ж провідну роль в ньому відіграє розум як спосіб пізнання світу. Середньовіччя стверджувало примат віри над пізнанням, розумом, ототожнюючи добро і красу як прояви Божественної суті. Саме в цей час в філософському дискурсі з'являються нероздільні поняття «Істина, Добро, Краса». Італійські гуманісти виділили як специфічні цінності красу (Л.Б.Альберті) і моральність (Л.Валл). Але тільки у XVIII ст. виникає думка про необхідність естетики як самостійної дисципліни, адже духовне буття людини, її стосунки з іншими людьми і з природою не вичерпуються раціоналістичним пізнанням світу, сциєнтистською спрямованістю у світорозумінні.

Особливу увагу поняттям «естетичне» і «моральне» приділив І.Кант. Кант називає моральність людини її красою і зв'язує її етичний зміст з естетичним сприйняттям світу [2, т.5, с.48]. Він розглядає емоційно-почуттєвий світ особистості крізь призму двох категорій – прекрасного і піднесеного. Піднесене хвилює людину, вважає Кант, прекрасне – привабливе. Підґрунтя прекрасного в природі ми шукаємо зовні нас, але підґрунтя піднесеного є в нас, в нашому способі мислення [там же, с.116]. Труднощі, ускладнення, що випало подолати людині на шляху до морального рішення або вчинку викликають захоплення, повагу. Це –

піднесене. Почуття піднесеного в природі – це повага до нашого власного призначення, яке ми приписуємо об'єкту природи, що робить для нас наочним перевагу пов'язаного з розумом призначення наших пізнавальних здібностей над найвищою почуттєвою здібністю [там же, с.127]. І.Кант диференціює цікавість до прекрасного в мистецтві (що може не бути пов'язане з моральним почуттям) і безпосередньо цікавість до краси природи. Остання, на думку Канта, є ознакою доброї душі. Звичка до сприйняття прекрасного в природі, інтерес до цього свідчать про сприятливий для морального почуття душевний настрій, схильність до морально доброго почуття [там же, с.171]. Дійсно, естетичне почуття виникає в людини в тому випадку, коли об'єкт споглядання, сприйняття становить гармонічне сполучення не тільки усталених канонів краси, але й відчуття спорідненості об'єкта моральним і естетичним нормам суб'єкта. Тут ми маємо говорити не про чуттєве задоволення при спогляданні краси природи, а про синтез вищих почуттів – любові до природи, захоплення живим витвором її краси, відчуття гармонії і вдячності за те, що вона існує в цьому світі. Не дарма І.Кант називає цей інтерес до прекрасного в природі інтелектуальним, адже почуття більш усвідомлені, ніж переживання, більш довгострокові і предметні, ніж перші емоційні сплески. Ці почуття властиві людині з розвинутим мисленням, спрямованим на добро або здатністю до розвитку [там же, с.173]. Отже, здатність до сприйняття прекрасного в природі має не тільки неусвідомлені афективні корені, пов'язані з архетипами національного характеру і виховання, але й з усвідомленим розвитком внутрішнього світу особистості, її культури мислення, ціннісно-сміслових орієнтирів. І, як наслідок, сформована здатність до сприйняття прекрасного стає мотиваційною основою моральних вчинків, а отже – необхідною складовою екологічної культури особистості.

Щодо відчуття прекрасного в мистецтві, І.Кант пояснює це таким чином: прекрасне в мистецтві є наслідуванням прекрасної природи [там же, с.174]. Високомайстерна тотожність витвору мистецтва і прекрасної природи здійснює й тотожний вплив на людину: викликає піднесені почуття, творче натхнення або спогади про дорогі серцю куточки рідної природи, хвилини відпочинку, спокою, щастя. А отже, викликає рефлексію почуттів та їх осмислення. Якщо витвір мистецтва викликає в нас зацікавленість своєю апріорі заданою метою, то схильність до цього витвору може базуватися на техніці майстра, ідеї, яку він поклав за основу. Прекрасне в мистецтві, вважає І.Кант, є способом його уявлення і презентації, який „піднімає культуру душевних сил для повідомлення їх суспільству” [там же, с.179].

Отже, знайомство з найкращими взірцями мистецтва, його різними жанрами дає можливість молодій людині обрати «спосіб презентації» свого уявлення про світ навколо неї, спосіб виявлення своїх почуттів і переживань. Але проблемою залишається невідповідність більшості нашої молоді до сприйняття прекрасного в мистецтві. Отже, завданням культурної спільноти є систематична, тривала робота з молоддю, метою якої є створення мотивації пізнання нового, зустрічі з мистецтвом, отримання позитивних емоцій і глибоких переживань від цих зустрічей.

При плануванні соціокультурних заходів, спрямованих на опанування екологічної культури молоддю людиною, особливе значення має мотиваційна фіксація: сильне враження, інтенсивне переживання, глибокі емоції, пов'язані з предметом обговорення, об'єктом спостереження, надовго залишаються в пам'яті людини і викликають певне відношення особистості до нього. Провідна роль у реалізації механізму мотиваційної фіксації, на наш погляд, належить мистецтву. «Будучи інтегральним утворенням, мистецтво впливає на людину як на живе тіло. Світ муз звертається до людської особистості в усій її повноті, впливає на різні «поверхи» психіки – на емоції та інтелект, на глибини підсвідомості та вершини свідомості». [3, с.117] Поєднання впливу різних видів мистецтв робить сприйняття більш яскравим, різнобічним, а, отже, зумовлює можливість виникнення емоційно забарвлених уявлень при згадуванні предмету чи явища. Наші спостереження підтверджують висновки Н.Роджерс про перевагу інтегрального сприйняття різних видів мистецтв порівняно зі сприйняттям кожного виду окремо. Досліджуючи вплив синтезу різних видів художньої творчості на становлення особистості, авторка підкреслює посилення здатності до емпатії, самовираження, духовної активності індивіда при спілкуванні з мистецтвом. [4, с.132-137] Це стосується запровадження мистецьких засобів у обговоренні екокультурних, екопсихологічних проблем і, в першу чергу, в інтерактивних заходах. Важливу роль відіграє поєднання різних видів мистецтва при створенні естетичного образу природних об'єктів та їх презентація в живописі, поезії, музиці, а також музичний супровід, що створює відповідне середовище та гармонізує психічний стан людини.

Звичайно, найглибші переживання, найяскравіші враження залишаються в пам'яті людини з дитинства. Естетичне освоєння довкілля – це своєрідна форма пізнання, для якої характерним є узагальнено-образне сприйняття світу. Саме на це ми маємо звертати увагу в своїй просвітницькій роботі з батьками і майбутніми батьками – теперішніми студентами. Обговорення засобів формування екологічної культури в сім'ї з використанням мистецтва, народної творчості і, найголовніше, спілкування дитини з природою має посісти важливе місце в соціокультурних заходах, спрямованих на створення гармонійних взаємовідносин людини і природи, на створення мотивації екологічної поведінки особистості. Глибоке враження справляє на людину краса чистої незайманої природи, з якою вона може поспілкуватися віч-на-віч, наодинці, а не в натовпі екскурсантів. Справжній катарсис відчуває підготовлена до сприйняття мистецтва особа при спілкуванні з великими витворами мистецтва, особливо музикою, архітектурою тощо. Отже, знайомство з кращими взірцями вітчизняної і світової культури спонукає людину на глибокі переживання і високоморальні вчинки задля збереження краси природи, витворів мистецтва, на відчуття єднання з цією красою, душевної близькості і потреби в творчості, вміння побачити красу в нашому повсякденному житті. Глибина сутності екологічної культури – це творча діяльність людини, спрямована в майбутнє.

Для управління процесом екологічної інкультурації студентської молоді ми пропонуємо програму формування екологічної культури студентів в позанавчальній, дозвілєвій сфері, яка містить систему

соціокультурних проєктів, спрямованих на формування і розвиток окремих складових екологічної культури особистості. Метою соціокультурних проєктів є створення умов для розвитку соціокультурного суб'єкта (особистості студента) в напрямку усвідомлення необхідності гармонізації існування Природи і Людини. Програму було запроваджено в позааудиторну роботу зі студентами дніпропетровських вищих навчальних закладів.

Метою проєкту «Світе наш прекрасний!» є розвиток естетичного сприйняття середовища як необхідної складової екологічної культури особистості, мотиваційної основи екологічної поведінки студента. Проєкт передбачає проведення бесіди з показом слайдів, тематичну екскурсію до художнього музею або виставки пейзажного живопису, виконання творчого завдання «Улюблений куточок моєї малої батьківщини», написання відгуку на відвідування виставки. У реалізації цього проєкту ми використовуємо скарби Дніпропетровського художнього музею, колекція якого має такі шедеври пейзажного живопису як «Рання весна» і «Місячна ніч» І.Левітана, морські пейзажі І.Айвазовського, «Озеро в лісі» І.Шишкіна, «Вечір в Україні» М.Дубовського, «Захід сонця в степу» С.Васильківського, «Осінній ранок» С.Жуковського, «Буйний вітер» А.Рилова, «Схід сонця» К.Істоміна, «Веселка» Г.Нисського. Картини нашого земляка М.Сапожнікова відображають оточуючий світ і природні стихії у міфологічних, казкових образах.

Тематичній екскурсії до художнього музею передують бесіди інформаційно-просвітницького характеру, під час якої ми намагаємося прослідкувати, як змінюється у художніх творах сприйняття природи від милування, споглядання до відчуття природних творчих імпульсів і філософського її осмислення. Особливого значення ми надаємо синтезу різних видів мистецтва (живопис, поезія, література) у створенні глибинного відчуття найтонших змін в природі і людській душі, розвитку емпатії в розумінні задуму митця. Поєднання художнього образу з поетичними рядками створює мотиваційну фіксацію вербалізованого почуття. Підбір музичних творів, що створюють атмосферу натхнення й захоплення, може стати заключним штрихом у процесі перцепції.

Ефективність даного проєкту можна визначити за бажанням студентів брати участь у творчій частині проєкту: створити виставку фоторобіт, написати есе, в якому вербально створити картину того куточка рідної землі, який особливо близький тобі. Контент-аналіз творчих робіт студентів свідчить про спроби молодих людей розкрити духовний світ людини, невіддільний від свого оточення, спроби естетичного освоєння довкілля, бажання поділитися позитивними емоціями, виразити свої думки і почуття так, щоб «заразити» ними аудиторію.

Висновки. Зв'язок естетичного і морального аспектів, що був розглянутий ще Кантом, має великі потенційні можливості в процесі виховання і формування особистості. Естетичне сприйняття середовища, відчуття краси природи, потреба в створенні краси та її збереженні — суттєва мотиваційна основа вчинків людини, що включає в себе як свідому, так і несвідому компоненти.

Використання скарбів художнього музею, художніх виставок і галерей дає безцінний шанс ефективного формування естетичних потреб сучасної молодої людини, її здатності до естетичного сприйняття середовища, необхідності гармонізації існування Людини і Природи.

Виховання естетичних потреб особистості, відчуття гармонії і дисгармонії — перший крок розвитку креативності, творчих можливостей особистості, розвитку її творчих здібностей, що є нагальною потребою як сучасного суспільного розвитку, так і особистісного самовдосконалення.

Джерела та література:

1. Каган М. С. Философская теория ценностей / М. С. Каган. – СПб. : ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 205 с.
2. Кант И. Сочинения : в 6-ти т. / И. Кант. – М. : Мысль, 1965. – Т. 5. – 566 с.
3. Сова М. О. Развитие цілісної особистості в процесі пізнання мистецтва / М. О. Сова, С. О. Деніжна // Вісник СевДТУ. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2008. – Вип. 90. – С. 117-126.
4. Роджерс Н. Путь к целостности : человекоцентрированная терапия на основе экспрессивных искусств / Н. Роджерс // Вопр. психол. – 1995. – № 1. – С. 132-139.
5. Складановська М. Г. Людина і світ. Вступ до екологічної психології : навч. посіб. / М. Г. Складановська. – Д. : Нац. гірничий ун-т, 2006. – 144 с.